

Teoria i praktyka edukacji ekologicznej na rzecz zrównoważonego rozwoju

Ecological Education for Sustainable Development – Theory and Practise

Agnieszka Hłobił

*Politechnika Koszalińska, ul. O. Lange 27b/9, 75-433 Koszalin,
e-mail: agnieszkahlobil@interia.pl*

Streszczenie

Podstawą kształtowania nowej świadomości społecznej, poszerzonej o świadomość ekologiczną jako integralną część zrównoważonego rozwoju, jest wiedza. Zdobywanie jej, przetwarzanie i wykorzystywanie w różnych przedsięwzięciach to podstawa działań racjonalnego podmiotu. Chcąc kształcić na rzecz zrównoważonego rozwoju zachodzi konieczność ustawicznej edukacji nie tylko dzieci i młodzieży, ale także dorosłych. Działania te powinny być prowadzone przez odpowiednio przygotowane grupy edukatorów i zawierać się w dobrze przemyślanym systemie obejmującym współpracę ze szkołami i organizacjami pozarządowymi. Należy podkreślić, że edukacja ekologiczna będzie spełniać zadania do jakich została powołana wówczas, jeśli będzie ona obejmować każdy zakres i wszystkie poziomy edukacji formalnej i nieformalnej. Powinna mieć przede wszystkim charakter interdyscyplinarny oraz międzygeneracyjny.

Słowa kluczowe: edukacja ekologiczna, zrównoważony rozwój, świadomość ekologiczna, wychowanie ekologiczne

Summary

Knowledge is the basis of shaping new social awareness that includes ecological and sustainable development awareness. Acquiring, processing and using knowledge in different undertakings is at the core of all actions performed by any human being. There is a necessity of constant education of children, young people and adults. The actions should be conducted by appropriately prepared teachers and be included in a well prepared system of schools and non-governmental organizations working together. One should emphasize that the goals of ecological education can be achieved only if it covers all aspects of formal and informal education. And above all it should have interdisciplinary and intergenerational character.

Key words: ecological education, sustainable development, ecological awareness, ecological-friendly upbringing

Problemy ekologiczne stanowią istotne zagadnienie odnoszące się do jakości życia człowieka i jego dalszej egzystencji. Konsekwentnie zwiększanie środków inwestycyjnych na ochronę środowiska jest równie ważnym zadaniem, jak budzenie świadomości ekologicznej i wychowanie kolejnego pokolenia w poczuciu bezpieczeństwa oraz przygotowanie do życia w zgodzie z ideą zrównoważonego rozwoju.

Widoczna degradacja środowiska naturalnego wymusiła podjęcie międzynarodowych działań na rzecz zmniejszenia zanieczyszczenia środowiska oraz zmian postaw w sferze konsumpcji. Z perspektywy Unii Europejskiej zakres takich działań nakreślono w kluczowym dokumencie, jakim jest *Jednolity Akt Europejski* z 1987 r. Wskazuje się w nim na konieczność wzmocnienia naukowych i technologicznych podstaw przyczyniających się do ochrony ludzkiego zdrowia, i zapewnienia rozsądnego i

racjonalnego wykorzystywania surowców naturalnych. Z kolei *Traktat z Maastricht* z 1993 r. (zwany także *Traktatem o Unii Europejskiej*) oraz *Traktat Amsterdamski* z 1998 r., stawiają rozwój zrównoważony za jeden z najważniejszych celów Europy. Jego realizacji sprzyja właściwie prowadzona edukacja. Pierwszą międzynarodową znaczącą decyzją na niwie kształcenia ekologicznego było ustanowienie na konferencji Narodów Zjednoczonych w Sztokholmie (1972) międzynarodowego programu szkolnej i pozaszkolnej edukacji środowiskowej o interdyscyplinarnym charakterze (obejmującej wszystkie poziomy edukacji) oraz przyjęcie na konferencji w Belgradzie (1975) *Międzynarodowej Karty Nauczania Ochrony Środowiska* – tzw. *Karty Belgradzkiej*, w której sformułowano cele edukacji środowiskowej oraz postanowienia wskazujące na konieczność uwzględnienia jej we wszystkich systemach nauczania.

Zadania edukacji środowiskowej w pełni określono na konferencji w Tbilisi (1977), kiedy to zobowiązano władze krajów członkowskich UNESCO, aby włączyły do polityki oświatowej programy kształcenia środowiskowego, formalnego i nieformalnego oraz by zapewniły całokształt środków niezbędnych do ich realizacji. *Deklaracja z Tbilisi* zalecała stosowanie edukacji środowiskowej we wszystkich grupach wieku i wszystkich grupach społeczno-zawodowych ludności oraz włączenie jej do programów wszystkich przedmiotów, niezależnie od wieku uczących się.

Wspomnieć trzeba również Szczyt Ziemi ONZ w Rio de Janeiro z 1992 r. W przyjętej wówczas *Agendzie 21* postulowano konieczność zapewnienia wszystkim ludziom dostępu do wiedzy o środowisku. Stwierdzono także, że należy dokonać szczegółowego przeglądu obecnych programów nauczania i ich korekty w celu zapewnienia wielodzielnicowego kształcenia w zakresie zagadnień związanych z ochroną środowiska i zrównoważonym rozwojem oraz aspektów społeczno-kulturalnych i demograficznych. Istotną była także konferencja UNESCO w 1995 r. pod hasłem *Edukacja ekologiczna na rzecz zrównoważonego rozwoju*.

Przełomowym momentem było ogłoszenie 20 XII 2002 r. przez zgromadzenie ogólne ONZ *Dekady edukacji dla zrównoważonego rozwoju* na lata 2005-2014. Podkreślono w niej, że to właśnie edukacja ma stać się kluczowym czynnikiem warunkującym pożądane przemiany odnoszące się do rozwoju człowieka.

Rozwój zrównoważony – *sustainable development* – to całokształt harmonijnych działań człowieka, korzystającego z zasobów środowiska przyrodniczego w sposób racjonalny, odpowiedzialny oraz gwarantujący ich zachowanie dla przyszłych pokoleń (Narodowa Strategia..., 2001, s. 5; Hull, 2007; Sánchez, 2008). Jednym z czynników warunkujących rozwój zrównoważony jest edukacja środowiskowa, zamiennie określana ekologiczną.

Edukacja ekologiczna oznacza przedmiot nauczania i działalność wychowawczą, przygotowującą do rozwiązania praktycznych problemów środowiskowych. Charakteryzuje się interdyscyplinarnym podejściem, kształtuje poczucie odpowiedzialności oraz umiejętność włączenia się każdego człowieka i zbiorowości we wspólne działanie. Powinna ona być integralną częścią procesu kształcenia, a objąć nią należy wszystkie grupy ludności:

- Ogół społeczeństwa,
- Grupy zawodowo-społeczne, których działalność wywiera znaczny wpływ na środowisko,
- Pracowników nauki i specjalistów o zainteresowaniach przyrodniczych i społecznych, związanych ze środowiskiem (Kozłowski, 1994, s. 183).

W polskiej perspektywie edukacja ekologiczna wymieniana jest jako jedno z podstawowych narzędzi *Polityki ekologicznej państwa*, obok instrumentów prawnych, administracyjnych czy systemu kontroli i monitoringu oraz badań naukowych (Papużyński, 2000, s. 121; Kostecka, 2009; Borys, 2010). U progu XXI wieku polityka ekologiczna państwa musi sprostać tym wyzwaniom, które niesie ze sobą nowa sytuacja polityczna, społeczna i gospodarcza Polski, a także tym, które wynikają z dokonującego się w Polsce i na świecie postępu naukowo-technicznego. Jednym z celów jest konieczność rozwoju świadomości ekologicznej szerokich kręgów społeczeństwa oraz wzrostu ich aktywnego uczestnictwa w konkretnych działaniach na rzecz środowiska i poprawy efektywności tych działań. *Polityka ekologiczna państwa* będzie realizowana poprzez stworzenie instytucjonalnych, prawnych i materialnych warunków do udziału obywateli, grup społecznych i organizacji pozarządowych w procesie kształtowania modelu zrównoważonego rozwoju, przy jednoczesnym rozwoju edukacji ekologicznej, rozbudzaniu świadomości i wrażliwości ekologicznej oraz kształtowaniu nowej etyki zachowań wobec środowiska (*Polityka Ekologiczna...*, 2008). Kolejnym dokumentem, który identyfikuje i hierarchizuje główne cele edukacji ekologicznej, wskazując jednocześnie możliwości ich realizacji jest *Narodowa Strategia Edukacji Ekologicznej*. Część wstępna *Strategii* ukazuje edukację ekologiczną jako zobowiązanie międzynarodowe oraz wyjaśnia status, znaczenie i cele samej Strategii. W części tej zwrócono również uwagę na znaczenie koncepcji zrównoważonego rozwoju: *Potrzeba wdrożenia ekorozwoju pojmowanego jako całokształt harmonijnych działań człowieka, korzystającego z zasobów środowiska przyrodniczego w sposób racjonalny, odpowiedzialny oraz gwarantujący ich zachowanie dla przyszłych pokoleń jest obecnie sprawą pilną, godną stawiania jej ponad wszelkimi podziałami* (Narodowa Strategia..., 2001). Jednocześnie uznano edukację ekologiczną za ważny składnik edukacji obywatelskiej, która służy rozwo-

jowi społeczeństwa akceptującego zasady zrównoważonego rozwoju, umiającego oceniać stan bezpieczeństwa ekologicznego oraz uczestniczącego w procesach decyzyjnych.

Podstawowymi celami ekologicznymi w Strategii są:

- Upowszechnianie idei rozwoju zrównoważonego we wszystkich sferach życia, uwzględniając również pracę i wypoczynek człowieka, czyli objęcie permanentną edukacją ekologiczną wszystkich mieszkańców Rzeczypospolitej Polskiej,
- Wdrożenie edukacji ekologicznej jako edukacji interdyscyplinarnej na wszystkich stopniach edukacji formalnej i nieformalnej,
- Tworzenie wojewódzkich, powiatowych i gminnych programów edukacji ekologicznej, stanowiących rozwinięcie Narodowego Programu Edukacji Ekologicznej, a zawierających propozycje wnoszone przez poszczególne podmioty realizujące projekty edukacyjne dla lokalnej społeczności,
- Promowanie dobrych doświadczeń z zakresu metodyki i edukacji ekologicznej (Narodowa Strategia..., 2001, s.10).

Edukacja ekologiczna na rzecz zrównoważonego rozwoju stanowi proces bardzo złożony, który dotyczy bez wątpienia wszystkich grup społecznych i zawodowych w każdym kraju. Powinna ona przebiegać nie tylko za aprobatą, ale wręcz z czynnym udziałem całego społeczeństwa. Wyrażać się winna w ciągłym zdobywaniu wiedzy z różnych dziedzin nauki i życia, obejmować całokształt wiedzy o środowisku naturalnym oraz rozwoju społeczno-gospodarczym kraju i świata. Ważne jest, aby jednym z głównych elementów edukacji ekologicznej było położenie szczególnego nacisku na wychowanie przyszłych pokoleń w klimacie poszanowania środowiska naturalnego oraz wykazaniu szczególnego zrozumienia dla rozwoju zrównoważonego. W jej ramach powinno zawierać się zatem kształcenie interdyscyplinarne. Takie rozumienie edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju pozwoli na realizację następujących celów:

- Kształtowanie pełnej świadomości i budzenie zainteresowania społeczeństwa wzajemnie powiązanymi kwestiami ekonomicznymi, społecznymi, politycznymi i ekologicznymi,
- Umożliwienie każdemu człowiekowi zdobywania wiedzy i umiejętności niezbędnych dla poprawy stanu środowiska,
- Tworzenie nowych wzorców zachowań, kształtowanie postaw, wartości, przekonań jednostek, grup i społeczeństw, uwzględniających troskę o jakość środowiska (Narodowa Strategia..., 2001, s. 8).

Według H. Jastrzębskiej-Smolagi mamy do czynienia z trzema głównymi celami edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju:

- Nadanie działaniom edukacyjnym na rzecz zrównoważonego rozwoju priorytetu, aby rozwijała się świadomość ekologiczna umożliwiająca zachowanie kuli ziemskiej i cywilizacji przed zagładą,
- Rozwój czynność uczenia się odnośnie ograniczania potrzeb konsumpcyjnych, co prowadzi do wzrostu poszanowania zasobów, racjonalizacji produkcji i posługiwania się innym niż dzisiaj, systemem wartości,
- Uczenie się wprowadzania zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego w każdym kraju, po to, aby wszystkim się żyło godnie dzisiaj a przyszłym pokoleniom jutro (Jastrzębska-Smolaga, 2001, s. 142).

Realizacja przedstawionych celów jest możliwa przy spełnieniu następujących warunków:

- Uznania, że edukacja ekologiczna jest z jednym podstawowych warunków realizacji *Polityki ekologicznej państwa*,
- Wprowadzenie elementów edukacji ekologicznej do wszystkich sfer życia społecznego, respektując i wykorzystując wartości kulturowe, etyczne i religijne,
- Zapewnienie dostępu społeczeństwa do informacji o stanie środowiska przyrodniczego i edukacji ekologicznej,
- Uznania, że edukacja ekologiczna jest podstawowym warunkiem zmiany konsumpcyjnego modelu społeczeństwa (Narodowa Strategia..., 2001, s. 8).

Ekologiczne wychowanie jest procesem systemowym, skierowanym w swych działaniach na ustanowienie takiego stosunku człowieka do świata, który w stopniu maksymalnym przybliży ustanowienie między nimi harmonii (Dubel, 1995, s. 133). Edukacja dla przyszłości wymaga więc oparcia kształcenia środowiskowego na rzetelnej wiedzy ekologicznej i pedagogicznej, ma prowadzić nie tylko do ukształtowania pewnego systemu wiedzy, ale także pewnych wartości, którymi młody człowiek będzie kierować się w dorosłym życiu. Życie w świecie ustawicznych przewartościowań i kryzysu ekologicznego, chaosu w dziedzinie kryteriów piękna, nasilających się gwałtownie zagrożeń cywilizacyjnych zmusza do określenia kierunku ludzkich dążeń oraz wyboru wartości, na których ma być oparta egzystencja człowieka wolnego, rozumnego i odpowiedzialnego (Denek, 1998).

Chcąc kształcić na rzecz zrównoważonego rozwoju należy przyjąć wspólny system aksjologiczny, który uwzględniałby wszystkie aspekty funkcjonowania człowieka w przyrodzie, społeczeństwie i życiu gospodarczym (Kuzior, 2006, s. 71).

W koncepcji rozwoju zrównoważonego wskazuje się na uniwersalne wartości humanistyczne, takie jak prawda, dobro i piękno. W tej perspektywie zwraca się uwagę także na inne wartości, które wydają się mieć znaczenie z perspektywy zasady zrównoważonego rozwoju, m.in. życie, asceza, samodyscyplina, samodoskonalenie, kontemplacja, szacunek, sprawiedliwość, czy bezpieczeństwo. Odnosząc te wartości do relacji człowiek-przyroda należy przeprowadzić klasyfikację wartości ekologicznych, do której Z. Hull zalicza trzy grupy wartości ekologicznych:

- Wartości, które służą życiu, podtrzymywaniu życia, równowadze ekologicznej, a także ludzkiemu zdrowiu (woda, powietrze, gleby, co w aspekcie wartości oznacza ich wysoką jakość i brak zanieczyszczeń).
- Wartości, które służą przyrodzie, a więc uznanie za wartościowe działań takich jak: umiarkowanie w konsumpcji, racjonalne korzystanie ze środowiska, czy też poczucie odpowiedzialności za środowisko.
- Wartości, które odnoszą się do różnych sfer ludzkiej aktywności: solidarność międzyludzka, sprawiedliwość międzypokoleniowa, odpowiedzialność demograficzna, czy odpowiedzialność za szkody ekologiczne (Pawłowski, 2008, s. 358-359).

Warto nieco szerzej skupić się nad pojawiającą się powyżej w różnych kontekstach kategorią odpowiedzialności, która odgrywa szczególną rolę w aspekcie zasady zrównoważonego rozwoju. Może mieć ona charakter moralny (odpowiedzialność naturalna) lub formalny (kontraktowy) i rozumiana jest jako:

- odpowiedzialność kogoś za to, co się stało,
- ktoś jest istotą odpowiedzialną, która rozumie swoje powinności.

Wyróżnia się jeszcze jeden kontekst odpowiedzialności: za to, co dopiero może się stać np. w aspekcie degradacji środowiska. Jak wskazywał R. Ingarden *odpowiedzialność, która by istniała tylko w chwili dokonania czynu, byłaby jakoś bezsensowna; wówczas nie mogłaby pełnić istotnej dla niej funkcji bycia źródłem i podstawą powetowania, które ma zostać zrealizowane w przyszłości*. Zatem zasada zrównoważonego rozwoju odnosząc się do obecnego pokolenia wybiega w kierunku przyszłych, następujących po sobie pokoleń (Sztumski 2006, s. 73).

Wśród zadań edukacyjnych, obok upowszechniania zasad i sposobów racjonalnej gospodarki zasobami naturalnymi, ważne miejsce zajmuje kształcenie umiejętności kompleksowego patrzenia na środowisko, z uwzględnieniem jego różnorodnych aspektów i wewnętrznych powiązań, umiejętności oceny stanu środowiska i podejmowania działań na rzecz jego ochrony, a także wdrażanie zasad kultury obcowania z szeroko pojętą przyrodą. Zadaniem edu-

kacji środowiskowej jest także nabywanie opiekuńczego stosunku do roślin i zwierząt, rozwijanie troski i odpowiedzialności za obecną i przyszłą jakość życia na naszej planecie. Jednak najważniejszą misją tej edukacji jest przygotowanie do ekorozwoju, czyli prowadzenia życia i gospodarowania zgodnie z zasadami ekologii. W tym celu niezbędne jest podniesienie ogólnej świadomości przyczyn i skutków problemów środowiskowych, zwrócenie powszechnej uwagi na akceptację zintegrowanego podejścia do rozwiązywania problemów, wdrażanie skutecznych modeli wychowania, nauczania i informowania w dziedzinie ochrony środowiska (Cichy, 1998, s. 9-10).

Aby przeprowadzić właściwą edukację ekologiczną pewną wskazówką może być podejście filozoficzne, gdzie kwestię edukacji czy szerzej kultury ekologicznej rozpatruje się na poziomach: kognitywnym, emocjonalno-wolitywnym i behawioralnym. Pierwszy związany jest z przekazywaniem rzetelnej wiedzy przyrodniczej, drugi skupia uwagę na pobudzaniu i kształtowaniu wrażliwości moralnej na problemy świata i przyrody, trzeci kształtuje konkretne postawy zachowania (Tyburski, 2002, s. 22). Dlatego też edukacja ekologiczna nie powinna ograniczać się jedynie do aspektu wiedzotwórczego. Być może wielu ludzi zdaje sobie sprawę z tego, co jest dla środowiska dobre. Tylko, że to, co dobre, nie zawsze jest opłacalne. Zachodzi, więc potrzeba nie tylko zdobywania wiedzy, ale i przekonania ludzi oraz ich zaangażowania na rzecz środowiska. Słowem, chodzi o wykształcenie postawy ekologicznej (Pawłowski, 2008, s. 381). Jak podaje W. Sztumski postawa ekologiczna funkcjonuje zawsze w odniesieniu do czegoś, można ją określić jako gotowość do podejmowania działań mających na celu ochronę coraz bardziej zagrożonego i zdegradowanego środowiska, wyrażającą się w przyjęciu odpowiedniej relacji człowieka do środowiska (Pawłowski, 2008, s. 381).

Z pojęciem postawy ekologicznej łączy się kwestia świadomości ekologicznej. Określana jest ona jako nie tylko wiedza i wyobrażenia o środowisku, ale odnosi się także do przyjmowanych wartości. Świadomość ta jest rezultatem procesu socjalizacji, w jakim uczestniczy każdy człowiek przez całe życie (Cichy, Buchcic, 2003, s. 125). Jest też zasadniczą przesłanką realizacji wskazań postulowanych przez ideę *sustainable development*. Podkreśla to jeden z twórców ekofilozofii, H. Skolimowski pisząc: *świadomość ekologiczna jest składową ekorozwoju, jest warunkiem sine qua non, po którego spełnieniu rozwój jest zrównoważony, ale na właściwym fundamencie. Tym fundamentem jest właściwa świadomość i właściwe wartości. Świadomość ekologiczna to integralna część rozwoju zrównoważonego. Tylko dzięki owej świadomości ekologicznej możliwym stanie się przezwyciężenie globalnego kryzysu współczesności i zbudowanie nowej cywilizacji ludzkiej*.

Kształtowaniu tak rozumianej świadomości ekologicznej sprzyja edukacja ekologiczna prowadzona na dwóch płaszczyznach.

Pierwsza płaszczyzna dotyczy edukacji, która odbywa się w ramach systemów edukacji i kształcenia, od poziomu przedszkolnego poczynając, a na wyższym i podyplomowym kończąc. Podstawowymi narzędziami pozwalającymi na formalną edukację ekologiczną są specjalistyczne podręczniki, informatory, wprowadzanie do programów szkolnych treści ekologicznych np. w formie ścieżek międzyprzedmiotowych (gimnazja), organizowania olimpiad ekologicznych, tworzenia klas z programami autorskimi z zakresu ekologii i ochrony środowiska, wprowadzania do programów szkół wyższych przedmiotów z zakresu ochrony i kształtowania środowiska, tworzenia kierunków bądź specjalności związanych z problematyką ekologiczną.

Druga płaszczyzna edukacji ekologicznej to edukacja nieformalna. Może się ona dokonywać poprzez oddziaływanie bierno lub czynne. Przy oddziaływaniu biernym wykorzystuje się środki masowego przekazu, opracowuje materiały w postaci ulotek, broszur, informatorów, książek, które dostosowane są do poziomu wykształcenia i wieku; przeprowadza się różnego typu przedsięwzięcia edukacyjne, szkolenia, wystawy realizowane na różnych szczeblach, od lokalnego do globalnego przy okazji różnorodnych wydarzeń ekologicznych. W ramach oddziaływania czynnego mamy do czynienia z aktywnym uczestnictwem edukacyjnym. Przejawia się to w organizowaniu przedsięwzięć, zarówno masowych jak i tych o charakterze lokalnym (Narodowa Strategia..., 2001, s. 8).

Można więc uznać, że edukacja ekologiczna będzie spełniać zadania do jakich została powołana wówczas, jeśli będzie ona obejmować każdy zakres i wszystkie poziomy edukacji formalnej i nieformalnej. Powinna mieć charakter interdyscyplinarny oraz międzygeneracyjny. Do jej szczególnych zadań powinno należeć: uświadamianie, informowanie, kształtowanie postaw i nabywanie wiedzy pozwalającej na rozwiązywanie problemów środowiskowych.

W starej *Podstawie Programowej Kształcenia Ogólnego*¹ problematyka ekologiczna pojawiała się

¹Starszą podstawę wprowadzono na mocy Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 6 listopada 2003 roku zmieniającego rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. nr 10/2003, poz. 2041), a zmodyfikowano Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 sierpnia 2007 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dziennik Ustaw nr 157/2007, poz. 1100).

Obecnie obowiązuje Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 23 grudnia 2008 r. w sprawie Podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształce-

w różnym natężeniu w wielu przedmiotach i blokach przedmiotowych – zarówno w sformułowanych tam celach edukacyjnych, jak i zadaniach szkoły, treściach kształcenia i oczekiwanych osiągnięciach uczniów.

Dla uczniów klas I-III szkoły podstawowej (I etap kształcenia), jak i dzieci wieku przedszkolnego, w procesie wychowania i kształcenia uwzględniono wybrane wątki z edukacji ekologicznej, adekwatne do poziomu rozwoju ucznia. Edukacja młodszych dzieci dotyczy głównie kształtowania postaw proekologicznych, zachowań przyjaznych środowisku i innemu człowiekowi.

Począwszy od II do IV etapu kształcenia, wprowadzono treści ścieżki międzyprzedmiotowej *Edukacja Ekologiczna*, mające za zadanie pogłębienie wiedzy i kształtowanie postaw i umiejętności.

W świetle nowej *Podstawy Programowej Kształcenia Ogólnego*, przyjętej w 2009 r., nie przewidziano żadnych ścieżek międzyprzedmiotowych, w tym ścieżki *Edukacja Ekologiczna*. Jak w takim razie w zreformowanej szkole będzie prowadzona edukacja ekologiczna? W nowym opracowaniu *Podstawy Programowej* wszystkie treści związane z edukacją ekologiczną zostały w sposób harmonijny wkomponowane w treści edukacji przedmiotowej na wszystkich etapach kształcenia.

Analizując powyższy dokument zauważmy, że odpowiedzialność za prowadzenie edukacji ekologicznej w największym stopniu spoczywa na przedmiotach przyrodniczych na wszystkich etapach kształcenia (przyroda, biologia, chemia, geografia i fizyka). Najwięcej zagadnień z tego zakresu pojawia się w przedmiocie przyroda (II i IV etap kształcenia) i edukacji przyrodniczej (I etap kształcenia). Na szczególną uwagę zasługuje przedmiot przyroda, wprowadzany na IV etapie kształcenia jako przedmiot uzupełniający dla uczniów, którzy wybrali nauki humanistyczne na poziomie rozszerzonym.

Edukacja ekologiczna nie ogranicza się jedynie do przedmiotów wymienionych powyżej. W wielu innych przedmiotach, na różnych etapach kształcenia, pojawiają się wybrane wątki tematyczne związane z edukacją ekologiczną, przy czym omawiane treści są adekwatne do nauczanego przedmiotu i możliwości rozwojowych ucznia. Tak, więc wybrane treści z edukacji ekologicznej odnajdziemy w wymaganiach szczegółowych takich przedmiotów jak: historia i społeczeństwo (II etap), wiedza o społeczeństwie (III etap), etyka (I, III i IV etap), zajęcia techniczne (II etap), wychowanie fizyczne (IV etap), edukacja dla bezpieczeństwa (II etap).

Ponadto należy podkreślić, że treści związane z edukacją ekologiczną są opracowane w tzw. języku efektów kształcenia, a więc sprecyzowano dokładnie, co uczeń powinien wiedzieć, umieć i jakie

nia ogólnego w poszczególnych typach szkół, zwanym potocznie Podstawą Programową (Dziennik Ustaw nr 4/2009, poz. 17).

postawy prezentować po ukończeniu danego etapu kształcenia. Ten szczegółowy wykaz oczekiwanych umiejętności i wiedzy opracowano z zastosowaniem czasowników operacyjnych², co ułatwi planowanie pracy nauczycielom oraz porównywanie efektów kształcenia po każdym z etapów kształcenia uczniów. Według nowej *Podstawy Programowej* edukacja ekologiczna powinna być realizowana w miarę możliwości w środowisku przyrodniczym. Zaleca się prowadzenie zajęć terenowych, w ramach których uczniowie mogliby samodzielnie prowadzić badania, obserwacje, analizować wyniki i generować na tej podstawie wnioski, a także proponować rozwiązania zaistniałych i dostrzeżonych problemów. Ważne jest, aby uczniowie samodzielnie dochodzili do wiedzy poprzez działanie i przeżywanie.

Rekomendacje dla kształcenia ekologicznego znajdujemy również na etapie szkolnictwa wyższego. Na szczególną uwagę zasługują zapisy na temat edukacji ekologicznej na kierunkach pedagogicznych:

- W polskiej tradycji oświatowej dominują podające metody nauczania. Należy rozwijać i promować szczególnie przydatne w sferze edukacji ekologicznej metody interaktywne. Wymaga to większego zainteresowania metodyką edukacji ekologicznej na kierunkach pedagogicznych, ale też psychologicznych, socjologicznych i przyrodniczych.
- Także cele *Narodowej strategii edukacji ekologicznej* wskazują na konieczność prowadzenia edukacji ekologicznej na studiach pedagogicznych. Cele realizowane są między innymi przez:
 - upowszechnianie idei rozwoju zrównoważonego we wszystkich sferach życia, uwzględniając również pracę i wypoczynek człowieka, czyli objęcie permanentną edukacją ekologiczną wszystkich mieszkańców Rzeczypospolitej Polskiej,
 - wdrożenie edukacji ekologicznej jako edukacji interdyscyplinarnej na wszystkich stopniach edukacji formalnej i nieformalnej.
 - organizacja edukacji ekologicznej w Polsce. W myśl cytowanego dokumentu zaleca się prowadzenie jej już w przedszkolu, następnie na każdym etapie edukacyjnym szkoły, a także w systemie nieformalnym przez samorządy, organizacje pozarządowe i media. Bardzo często w każdej z tych struktur pracują absolwenci kierunku pedagogika.

Niestety zgodnie z obowiązującymi na studiach pedagogicznych od roku akademickiego 2007/2008 standardami kształcenia³ studenci kierunku pedagogika nie realizują obligatoryjnie przedmiotów obejmujących treści ekologiczne. Przeprowadzone badania (Gajuś-Lankamer, Wójcik, 2008) wśród studentów 1 roku II stopnia, którzy uczestniczyli w zajęciach z edukacji ekologicznej i studentów I roku II stopnia, którzy nie zostali objęci edukacją ekologiczną (tzn. kształconych zgodnie z nowymi standardami kształcenia na studiach pedagogicznych) nie dostarczają nam optymistycznych wyników. Średnia z testu w grupie objętej edukacją ekologiczną wyniosła 24,2 punktu, co stanowiło 71,1 % poprawnych odpowiedzi zaś w grupie studentów kształconych według nowych standardów tylko 9,4 punktu, co stanowiło 27,54% poprawnych odpowiedzi. Porównując wiedzę studentów z uwzględnieniem poszczególnych obszarów tematycznych stwierdzono największe różnice w obszarze dotyczącym rozwoju zrównoważonego. Niepokojący jest fakt, że studenci nie objęci edukacją ekologiczną nie posiadali żadnej wiedzy na temat Szczytu Ziemi w Rio de Janeiro w 1992 roku. Badani studenci posiadali szczególnie niski poziom wiedzy o historii i rekomendacjach dla edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju. Jest to wyjątkowo niepokojące w świetle realizowanej *Dekady edukacji dla zrównoważonego rozwoju*.

Podobny stan rzeczy zaobserwować można na niższych etapach szkolnictwa polskiego. Aktualna ocena sytuacji w zakresie edukacji ekologicznej nie jest zadawalająca. Przeprowadzone badania dowodzą, że dorośli i dom rodzinny nie kształtują postaw proekologicznych młodego pokolenia. Postaw tych nie kształtuje także szkoła podstawowa i średnia. Informacje z zakresu ochrony środowiska wśród badanych aż w 90% pochodzą z telewizji, a następnie z lektur pozaszkolnych. Krytyczną ocenę programów szkolnych zgłaszali wszyscy ankietowani. W szkole średniej stwierdzono wtórny analfabetyzm ekologiczny, gdyż młodzież uzyskiwała gorsze wyniki w zakresie ekologii niż w szkole podstawowej, brakowało jednostek, które dysponowałyby chociaż zadowalającym stanem wiedzy ekologicznej. Badania te umożliwiły sformułowanie tezy głoszącej, że obecnie szkoła nie tworzy szans na uwzględnianie problemów ekologicznych w systemie wartości i norm moralnych młodzieży i nie wykorzystuje kulturotwórczej siły, która tkwi w wielkim, powszechnym zainteresowaniu młodych pokoleń sprawami przyrody.

Istotną przyczyną omawianego stanu rzeczy jest niedostatecznie przygotowanie nauczycieli. Badania nad przygotowaniem merytorycznym, metodycznym i organizacyjnym nauczycieli nauczania początkowego ujawniają braki i niedostatki we

² Czasowniki operacyjne opisują zmianę, jaką chcemy uzyskać w postępowaniu uczniów.

³ Standardy kształcenia na studiach pedagogicznych, por. – <http://www.nauka.gov.pl> (1.01.2010).

wszystkich wymienionych aspektach. Za ledwie 4% nauczycieli korzysta z literatury fachowej i żywo interesuje się problemami ekologicznymi. Aż 75% nauczycieli stwierdza potrzebę obowiązkowego kształcenia w zakresie ochrony środowiska. Trzeba więc stwierdzić, że obecny system edukacji ekologicznej nie rokuje możliwości wychowania społeczeństwa w duchu rozwoju zrównoważonego (Domka, 1996, s. 87). Sytuacja ta jest zagrożeniem dla realizacji wybranych celów i zadań *Narodowej strategii edukacji ekologicznej* w Polsce, a tym samym zagrożeniem dla kształcenia ekologicznego dzieci i młodzieży.

Edukacja ekologiczna została wpisana na stałe w kanon edukacji dzieci i młodzieży. Jest to konieczność, biorąc pod uwagę zagrożenia, jakie może wygenerować człowiek poprzez nieracjonalne gospodarowanie zasobami naturalnymi, nierozważne stosowanie nowych materiałów, substancji, technologii oraz braku odpowiedzialności za stan środowiska przyrodniczego.

Tylko ciągła, niekończąca się w czasie, edukacja ekologiczna dzieci, młodzieży oraz dorosłych będzie wspierać podnoszenie świadomości ekologicznej całego społeczeństwa. Edukacja ta będzie również pośrednio sprzyjać podejmowaniu takich działań w społeczeństwie, gospodarce i środowisku, które będą zgodne z zasadami zrównoważonego rozwoju i zapewnią przyszłym pokoleniom właściwą jakość życia, bez umniejszania piękna i bogactwa środowiska przyrodniczego oraz zasobów naturalnych. W tym kontekście potwierdzić należy jeden z ważnych celów *Dekady: konieczność ustawicznej edukacji nie tylko dzieci i młodzieży, ale także dorosłych: kierownictwa i pracowników w handlu i przemyśle, aby umożliwić im przyjęcie praktyk i trybu pracy zgodnych z zasadami zrównoważonej produkcji i konsumpcji. Działania te powinny być prowadzone przez odpowiednio przygotowane grupy edukatorów i zawierać się w dobrze przemyślanym systemie obejmującym współpracę ze szkołami i organizacjami pozarządowymi. [Działania te] są istotne dla pożądanego kierunku rozwoju społeczno-gospodarczego.*

Literatura

1. BORYS T., 2010, Dekada edukacji dla zrównoważonego rozwoju – polskie wyzwania, w: *Problemy Ekorozwoju/Problems of Sustainable Development*, vol. 5, no 1, s. 59-70.
2. CICHY D, BUCHCIC E., Dylematy edukacji środowiskowej, w: *Konflikty społeczno-ekologiczne. Edukacja ekologiczna i chrześcijaństwo*, red. Czartoszewski J.W., Verbinum, Warszawa 2003, tom 5, s. 125.
3. CICHY D., Świadomość i edukacja ekologiczna młodzieży szkolnej, w: *Świadomość i edukacja ekologiczna*, red. Dołęga J.M, Sander

- J., Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa 1998, s. 9-10.
4. *Dekada edukacji na rzecz zrównoważonego Rozwoju (2005-2014)*, <http://www.unic.un.org.pl/index.php> [29.10.2009].
5. DENEK K., *O nowy kształt edukacji*. Akapit, Toruń 1998.
6. DOMKA L., *Kryzys środowiska a edukacja dla rozwoju*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1996.
7. DUBEL K., Edukacja środowiskowa jednym z czynników warunkujących rozwój zrównoważony, w: *Przyroda i człowiek: edukacja ekologiczna wobec współczesności i wyzwań przyszłości*, red. Dubel K., Opolskie Centrum Edukacji Ekologicznej, Pokrzywna 1995, s. 133.
8. GAJUŚ-LANKAMER E, WÓJCIK A., Wybrane problemy kształcenia studentów pedagogiki w ramach przedmiotu edukacja ekologiczna, w: *Edukacja Środowiskowa. Założenia i rzeczywistość po reformie szkolnej*, red. Cichy D., Zeszyty Naukowe PAN, Warszawa 2002, s. 67-68.
9. GAWOR L., 2006, Wizja nowej wspólnoty ludzkiej w idei zrównoważonego rozwoju, w: *Problemy Ekorozwoju/Problems of Sustainable Development*, vol. 1 no 2, s. 59-66.
10. HULL Z., 2007, Czy idea *sustainable development* ukazuje nową wizję rozwoju cywilizacyjnego?, w: *Problemy Ekorozwoju/Problems of Sustainable Development*, vol. 2, no 1, s. 49-57.
11. INGARDEN R., *Książeczka o człowieku*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2001.
12. JASTRZĘBSKA-SMOLAGA H., 2001, Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju, w: *Ekonomia i Środowisko*, nr 1, s. 142.
13. KOSTECKA J., 2009, Dekada edukacji dla zrównoważonego rozwoju – wizja, cel, strategia, w: *Problemy Ekorozwoju/Problems of Sustainable Development*, vol. 4, no 2, s. 101-106.
14. KOZŁOWSKI S., *Droga do ekorozwoju*, PWN, Warszawa 1994.
15. KUZIOR A., 2006, Człowiek jako racjonalny podmiot działań w świetle założeń koncepcji zrównoważonego rozwoju, w: *Problemy Ekorozwoju/Problems of Sustainable Development*, vol. 1 no 2, s. 71.
16. *Narodowa Strategia Edukacji Ekologicznej*, Ministerstwo Środowiska, Warszawa 2001.
17. PAPUZIŃSKI A., Edukacja ekologiczna jako instrument polityki ekologicznej, uwagi na marginesie Narodowej strategii edukacji ekologicznej: Przez edukację do zrównoważonego rozwoju, w: *Polityka ekologiczna III Rzeczypospolitej*, red. Papuziński A., Akademia Bydgoska im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2000, s. 121.

18. PAWŁOWSKI A., *Rozwój zrównoważony-idea, filozofia, praktyka*. Monografie Komitetu Inżynierii Środowiska PAN, vol.51, Lublin 2008.
19. *Podstawa programowa kształcenia ogólnego*, (Dz.U. nr 210/2003, poz. 2041), (Dz.U. nr 157/2007, poz. 1100).
20. *Podstawa programowa kształcenia ogólnego*. (Dz.U. nr 4/2009, poz. 17).
21. *Polityka ekologiczna państwa na lata 2009-2012 z perspektywą do roku 2016*, Ministerstwo Środowiska, Warszawa 2008.
22. *Przez edukację do zrównoważonego rozwoju, Narodowa strategia edukacji ekologicznej*, Ministerstwo Środowiska, Warszawa 2001.
23. SANCHÉZ A., 2008, Perspectives and Problems in Sustainable Development, w: *Problemy Ekorozwoju/Problems of Sustainable Development*, vol. 3, no 2, s. 21-23.
24. SKOLIMOWSKI H, GÓRECKI J. K., *Zielone oko kosmosu*, Atla 2, Wrocław 2003.
25. SZTUMSKI W., 2006, Idea zrównoważonego rozwoju a możliwości jej urzeczywistnienia, w: *Problemy Ekorozwoju/ Problems of Sustainable Development*, vol. 1 no 2, s. 73-76
26. TYBURSKI W., Komponenty kultury ekologicznej, w: *Podstawy kultury ekologicznej*, red. Dołęga J.M., Zeszyty Naukowe Komitetu Człowiek i Środowisko przy Prezydium PAN, Warszawa 2002, vol. 32, s. 22.